

ÖRÖKSÉGÜNK, A DOHNÁNYI-KERT

R. Várkonyi Ágnes történész

Az Élet és Tudományban megjelent cikk rövidített változata

2005 őszén a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztere védetté nyilvánította. Úgy tűnt, lezárult a félévszázados küzdelem. Környezetromboló világunkban győztek a Firenzei Charta szellemében a természeti örökségünket védők. Majdnem megtörtént a csoda.

A Firenzei Charta meghatározásában a Dohnányi-kert történeti kert: a civilizáció és a természet szoros kapcsolatának kifejezője, egy kultúra, egy stílus, egy korszak tanúsítója. De a Firenzei Charta megalkotói sem sejtették, hogy Magyarországon a kertek nem egyetlen korszak tanúi, hanem a pusztítások romjain a magyarság és egyetemesség jegyében a folyamatos újrakezdés emlékei. Ezen a tájon a végvári vonal mögött szakadatlanul megújított kertekben még a középkor, a reneszánsz és a barokk ölelkezett. Költők, tudósok, művészek találkozó helye lett a kert, az élet szervezője, vidámító forrás a mostoha évszázadok alatt. A másfél évszázados oszmán megszállás felszámolása után is élhettek itt tovább békében a török kertek hagyatéka, őrizhették ősi szigorú rendjük szimbólumait az erdélyi temetőkertek síron túli hűséget hirdető virágai. S a kastélyok körül már a francia kert rendezett titkos találkát az angol tájkerttel, miközben a falak között a haladásról álmodoztak, és Múzeum, meg Akadémia alapítását mérlegelték a jószágkormányzók számadásai felett. A megosztott Kárpát-medence történeti kertjeiben randevúztak változatlanul Közép-Európa növényei. A kert közvetített a kultúrák és a nemzetek között. A Firenzei Charta szerint a történeti kert kompozíciójának egyik meghatározója, hogy vizei az eget tükrözik. A Dohnányi-kerté, hogy magába sűríti az egyetemes és magyar kertkultúra tágas horizontjának emlékeit.

A kertet a villával együtt Dohnányi Ernő zeneszerző, zongoraművész és karmester (1877-1960), a XX. század első felének Bartók és Kodály mellett legjelentősebb magyar zenei egyénisége építtette 1927-28-ban. A késő szecessziós villa építésze az Amerikában nagy karriert befutó Gyöngyöshalászi Takách Béla. A kertet Solty László, a korszak egyik legkiválóbb kertépítésze tervezte. Alaprajzát Alföldy Gábor tárta fel, még mint a Kertészeti Egyetem ötödéves demonstrátora és az ELTE Középkori és Koraiújkorai magyar történeti Tanszék történeti ökológiai programjának látogatója.

A II. kerületben a Széher út és a Kuruclesi út között a meredek napsütötte domboldalon, egy forrás köré épült a kert, és megtelt történeti és szakrális jelentésekkel. Az ovális medence a vizek megtisztító életadó erejét idézte, ahogy Albertus Magnus a XIII. században a lovagi kertről megírta. Útjai rendszerében érvényesül a régi kertek szerkezete, sőt a point de vue is, amint az új kertstílusban Mócsény Mihály kimutatta. A villa szintjén a geometrikus kert (formal garden) Alföldy Gábor szerint talán az angol Arts and Crafts, főleg Thomas Mawson kertjeire emlékeztet, de lehet, hogy a XVII. századról maradt pozsonyi kertekre, hiszen a tervezett szökőkút a híres érseki kert „ugrókútjait” idézte. Az idős ezüst hárs (*Tilia tomentosa*) csemetéjét állítólag a művész hozta amerikai hangverseny körútjáról. Nekünk a hazai szokásról beszél, lombjai alatt, miként Itáliában, nálunk is humanista költők és tudósok tanácskoztak egykoron. Mézes illata a XVI-XVII. századi erdélyi méhes kertekben, meg a kastélyok körül ezerszámra virító fák üzenetét hozta. Az alsó, nagyobbik rész oldottabb térformálásával a kései, nálunk a reformkorban szokásba jött tájkert jellegzetességeit hordozta. Félkörívben több mint ötven hatalmas fekete fenyő (*Pinus nigra*) a Pilisi erdő hagyatéka. Lentről pergolával fedett lépcsősor vezetett fel, s a rózsák az ókori hősök és keresztény mártírok koszorújában, a lelkierőt hirdették.

A kert pezsgő kulturális élet színtere lett. Rendszeresen megfordultak itt a korabeli hazai és a külföldi zenei élet vezető egyéniségei, Bartók Béla, Kodály Zoltán és felesége. Művészek, írók, orvosok, a világ nagy zongoristái és karmesterei találkoztak itt, s Dohnányi felesége, a színésznő és tánckoreográfus Galafres Elza gyakran rendezett fogadásokat. Itt találkozott a mesterekkel a jövő, az ifjú tehetségek, Fischer Annie, Hernádi Lajos, Földes Andor, a legkedvesebb tanítvány, Faragó György, és a saját gyermekként szeretett ifj. Kilényi Eward. Az óriási kagylót formázó kert, a különös theatrum, a trianoni trauma után magára találni próbálkozó ország szellemi színtere lett.

Dohnányi tevékenysége alig felmérhető; tanár, a Zeneakadémia igazgatója, a Filharmónia zenekarának karmestere, a Rádió főzeneigazgatója; külföldi turnéi mellett a vidéki hangverseny-meghívásokra sem tudott nemet mondani; ifjú művészeket indított el a világhír útján, s Bartók több művét ő mutatta be. S virágnaplót is vezetett, ahogy életrajzióra visszaemlékezik: *„Egész életében a virágok szerelmese volt, szépérzékének természetes függvénye volt ez. Kertjének minden négyzetcentiméterét maga tervezi egy ajándékul kapott ”virág- napló” lapjain. Minden virág, minden növény számára külön fejezetet kezd, hogy bontakozásukról rendszeres jegyzeteket készíthessen. Hozzáértő gondos kézzel választja ki a magokat, hagymákat, s azután maga ülteti őket a földbe.”*

Jókai virágnaplója átvitorlázott az első világháború tengerén, az övét elnyelte a második. A kert gazdag növény- és virágkultúrájáról levelek tudósítanak és a megmaradt cserjék és fák. Télutókon mindig megjelenik a fekete hunyor, (*Helleborus niger*). Hogy került ide, hogyan élhetett itt meg? Átlapozva Rapaics Rajmund könyvét, a kortárs, Löw Emmanuel írásait a Biblia virágairól, Rómer Flóris bencés szerzetes megfigyeléseit (1859), Mélius Péter Herbariumát (1578) és Pliniust, kiderült, hogy a hunyor az 1930-as évek elején már „*csak az Alpeseekben az Appenineken és Szerbiában honos,*” és a Dráva mellett létezett. Gyógynövénynek használták, hitték, lecsillapítja a dühöngőt és elűzi a gonoszt.

Az ostrom heteiben a kert óriási hűtőszekrény lett és az élni akarás színtere. A nagy hóban tárolták az élelmet, és öt éven át visszhangozta az újszülöttek sírását, mert a Dohnányi-család rokona, Dr. Szlabey Ernő (1893-1956) szülész-orvos 1945. január 12-én szülőotthont nyitott a házban, és amint Szlabeyné Szentes Melinda megírta Galafrés Elza művésznővel együtt tartotta fenn. Fogadták a menekülteket, és ápolták a sebesülteket. Majd miután 1947-ben Galafrés Elza is elhagyta az országot, a házat lakásokra osztották. Felső szintje a Dohnányi-rokon Szlabey-család lakása lett. Az alsó lakásba Fülep Lajos (1885–1970) művészetfilozófus költözött, és két évtizeden át a „prof” ismét szellemi központtá tette a villát és a kertet. Rendszeresen jártak ide költők, tudósok, irodalmárok, művészettörténészek. Az ifjúság: Beney Zsuzsa, Fodor András, Vekerdi László, Fülöp Géza, Csanak Dóra, a zeneművész Bozzay Attila, a népzene tudós Sárosi Bálint és a Csontváry monográfiáján dolgozó Németh Lajos. S Weöres Sándorék, Vas Istvánék, és Bernáth Aurél. A pártállam évtizediben itt volt az egyik legjelentősebb központja a szabad szellemi életnek.

Négy évtizeden át mindig voltak, akik megpróbálták, hogy elpusztítsák. Tervbe vették, hogy beépítik, "a medence jó lesz pincének". Anyagraktárnak próbálták kisajátítani. Felvonulási területnek, munkásszállásnak, disznóhizlaldának szemelték ki. Itt forgatták a Sellő a pecsétgyűrűn filmet és lerontották kerítéseit. Valaki körbeverte a fejsze fokával több értékes fájának kérgét. Felmérték, mint háborús film színhelyét. kijelölték az ágyúállás, a lövészárkok, helyét és tűzrendész méregette a lángszórók hatósugarát. De a kert mindig megmenekült. Küzdöttek a ház lakói, a civil szervezet tagjai és Zádor Anna professzornő, aki elsőként tárta fel a régi magyar kertek tervrajzait, és mindenkit ismert, aki számított és aki szólhatott annak, akinek szava volt.

Akkoriban történeti kertjeinkből rozsdás gépállomások, focipályák, állattartó telepek lettek, vagy csak egyszerűen eltűntek nyomtalanul. A Dohnányi kertet az utolsó pillanatban mindig sikerült megmenteni. Elkészült a kert növényvilágának katasztere. Növénykatalógusát a ház lakóinak a kert védetté nyilvánítása érdekében beadott kérésére a Budapest

Főpolgármesteri Hivatal Környezet- és Természetvédelmi Főosztálya az MTA Ökológiai és Botanikai Intézetének bevonásával rekonstruálta. De akkoriban ezen az alapon nem lehetett védetté nyilvánítani.

1974-ben a Fővárosi Tanács Vb 925. számú határozatával védetté nyilvánította. Azután négy részre szabdalták és az alsó részét építési teleknek hirdették meg. Tiltakozások, s a II. kerület Önkormányzata megértette: a kert rendkívüli természeti és művelődéstörténeti érték, a Kerületfejlesztési Bizottság 1996. január 25. ülésén kivette a beépítési hasznosításból és bemutató kertnek nyilvánította. A tervek gyönyörűek: miként a nyugati világ szerencsésebb országaiban, a helyreállított kert a környezeti nevelést segíti, és a kisdíjak meg a nagyobbak is megismerik a történelem elfelejtett, eltagadott országát, hogyan élt együtt az ember évszázadokon át a természettel. Elképzeltük, ha megkésve is, megindul a kert-turisztika. Miként Angliában, vagy Kanadában, vagy bárhol másutt a világban, ahol felismerték a kert történelmet, kultúrát közvetítő jelentőségét. Szamba vehetjük az egykori Buda fontosabb, de még alvó történeti kertjeit s az út végállomása a Dohnányi-kert.

A valóság más lett: szakszerűtlen, félbemaradt munka, és a Budai Polgár 2004 májusi számából értesültünk, hogy az Önkormányzat a kert alsó részét eladó telkeknek hirdette meg. Erre a Dohnányi-villa és a környék lakói, a kulturális élet és a közélet több személyisége, a Nyék–Kurucles Egyesület felemelte szavát a kert kultúrtörténeti és ökológiai értéke érdekében. Egy év múlva miniszteri rendelet az egykori ingatlan egészét védetté nyilvánította. Megjelent a Magyar Közlöny október 7. számában is a páratlan történeti kulturális érték, a villa és a kert együttesének I. osztályú védelmét kimondó rendelet. De a lakók és a szomszédok 2006. április 7-i keltezéssel levelet kaptak: az Önkormányzat az ingatlanok hasznosítását határozta el. Ezt a környéken összegyűjtött tiltakozó aláírások hatására végül elnapolták. De a beépítés veszélye mindig ott lebeg a kert felett.

A 2009-ben létrejött Dohnányi Kert Egyesület civil szervezet célja, hogy megmentse a kertet a további pusztulástól, beépítéstől, majd szakszerűen rekonstruálja, és méltó kulturális funkciók keretében ismertesse meg ezt a természeti és kultúrtörténeti értéket a hazai és nemzetközi érdeklődőkkel.

A Dohnányi Kert Egyesület elérhetősége: Dr. Ruttkay Zsófia (elnök)
cím: 1021 Budapest Széher úr 24/a tel: 200 1305 e-mail: ruttkay@mome.hu